

УДК 821.161.2-31
М 36

Василь Махно

М 36 Вічний календар [Текст] : роман / Василь Махно. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. — 624 с.

ISBN 978-617-679-725-8

Роман Василя Махна «Вічний календар» — своєрідний український літопис, масштабна родинна сага, в якій поєднуються, переплітаються, співіснують і антагонізують історії кількох українських сімей від XVII століття до наших днів. Тло — всесвітня історія, в якій ніколи не бракувало ні воєн, ні зрад, ні одвічної жаги до життя. Герої роману Василя Махна несуть у собі риси різних поколінь, національних характерів і ментальностей, протистоять часу й обставинам, витворюють і продовжують себе, повсякчасно утверджуючи одвічний постулат: історія насправді не вчить, вона тільки гартує.

УДК 821.161.2-31

У книжці збережено правопис автора.

© Василь Махно, текст, 2019
© Тетяна Омельченко, обкладинка, 2019
© Видавництво Старого Лева, 2019

ISBN 978-617-679-725-8

Усі права застережено

ВАСИЛЬ МАХНО

**ВІЧНИЙ
КАЛЕНДАР**

Львів
Видавництво Старого Лева
2019

«Ця земля схожа на саламандру в огні»
Евлія Челебі (1611-1682)

*«Може бути зле, коли людина не відчуває тривалості
часу. На війні не буває нудно, у нещасті теж, і в му-
ках. Коли важко, не буває нудно»*
Меша Селімович «Дервіш і смерть»

«У кожного з нас є свої причини пам'ятати і забути»
Жозе Сарамаґо «Євангеліє від Ісуса»

Частина перша

1672. САЛАМАНДРОВА
ЗЕМЛЯ

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Мегмед IV, *османський султан*

Фазил Агмед Кьопрюлю, *великий візир*

Гриць Баревич, *митник*

Анна Баревич, *дружина*

Варвара Баревич, *дочка*

Іван Баревич, *син*

Матій Баревич, *син*

Павло Баревич, *син*

Міхал Вишнівецький, *польський король*

Ян Собеський, *польський король*

Антоній Волянський, *хорунжий польської гусарії*

Ашкеназі, *гебрейський купець із Язлівця*

Минас Сиринович, *вірменський купець із Язлівця*

Якуб, Асфатур, Кшиштоф, *сини Минаса*

Богдан Сеферович, *вірменський воєначальник із Язлівця*

Саббатай Цві, *гебрейський лже-Месія*

Сара, *дружина Саббатая Цві*

Язловецькі бейлербеї

Ходжа Алі-ефер, *писар Дивану*

Мурза, *османський урядник*

Онуферко, *птахолов*

та інші

Месія з Ізміру

Розпочинається наша історія із того, що восени 5426 року від створення світу, 1666 року від Різдва Христового, 1115 року за вірменським літочисленням і 1076 року мусульманського календаря Гіджри з порту міста Ізмір відплила галера-баштарда. Подія, на котру можна було б не звернути уваги, якби цієї галерою плив до Стамбула хтось інший, а не Саббатай Цві, ізмірський мешканець, який оголосив світові про своє месіанство. Надходили роки, у які тривожно вчитувалися юдейські книжники та християнські богослови, щоби зрозуміти: що чекає цей світ. А очікували вони приходу Месії та кінця світу. Ось чому не стихали суперечки по синагогах, бо книжники, йдучи за кожною літерою Тори, послинюючи пальці, розвивали сувої пергаменту, аби збагнути слова спершу очима, а відтак – розумом. А християнські богослови, такі як Йоаникій Ґалятовський, були переконані, що лише християни дотримуються закону Мойсея, тому будуть спасенні. Астрономи вдивлялися в зоряне небо, вишукуючи звізди й небесні знамення, щоб першими помітити що-небудь, що підказало б їм вістку про останні часи. Бо відомо, що перед останніми часами прийдуть лжемесії, війни, голод, хвороби, потопи й настане велике збаламучення всіх

народів. У Лондоні, до прикладу, тоді бушувала чума, завезена голландськими купцями. Клерк королівського Адміралтейства Семюель Пипс у щоденнику описуватиме, що після наказу влади знищити всіх псів і котів ареал епідемії розширився. Ціле літо міські пацюки розносили смертельну хворобу, а мешканці Лондона виносили трупи з домів і складали на вулицях, бо не було чим вивозити на цвинтарі. І тільки на початку вересня королівський пекар забув загасити піч, у якій випікав хліб для двору, — і вигоріло тоді пів міста. Разом із будинками згоріли переносники хвороби, — й усі, хто покинув Лондон — повернулися. І вершилися тоді по світу також події, про які забулося, і тому ми їх теж не можемо згадати. А той Саббатай Цві, який поділить світ на двадцять шість частин (про що розповімо згодом) для своїх послідовників, зовсім не переймався, що імперії та королівства давно володіють тим, що він так легко роздавав. Османська і Римська імперії, Іспанія і Португалія, Московське царство й династія Цін у Китаї, відречення Патріарха Никона й відкриття гравітації Ісааком Ньютоном, англо-данська війна й перша друкована Біблія вірменською в Амстердамі, — ось чому все, що пов'язано невидимими нитками історії, жило тоді в очікуванні останніх часів, бо останні часи завжди з нами.

Так-от, вересневої пори, за день до призначеного виходу галери з ізмірського порту, до реїса Пападуполоса навідався Саббатай Цві. Він знайшов капітана в портовій кафані. Пападуполос присів пообідати. Реїс був голодний, а розмова з юдеєм могла затягнутися. Саббатай Цві помітив це незадоволення й відчув до себе неприязнь. Навіть чіпкий погляд капітана, яким той зміряв юдея, перейшовшись із Саббатаєвої голови до Саббатаєвих ніг, не віщував приємної розмови.

Стіл перед реїсом був ще порожнім, і коли реїс ковтнув слину – Саббатай почув воркотіння Пападуполосового шлунка.

Але Саббатай Цві розпочав:

«Я – Саббатай Цві», – говорив швидко юдей, тримаючись міцно за кожне слово, наче безсилий плавець за очерет. Говорив упевнено й за хвилину виклав суть справи. Тримався Саббатай так, що наче це Пападуполос просився до нього на галеру, а не навпаки.

Слухав Пападуполос Саббатая і згадував плітки про цього юдея, які поширювалися в Ізмірі. Саббатай насамкінець запевнив реїса, що щедро заплатить за себе і своїх супутників, якщо той погодиться взяти їх на борт.

«А скільки вас?» – запитав Пападуполос.

«Дванадцяттеро, – згорда відповів Саббатай. – Одинадцяттеро чоловіків і Сара, моя дружина».

Пападуполос згадав, як хтось із його конопатників переповідав, що в Ізмірі об'явився юдейський месія, мовляв, щойно той месія повернувся з Палестини, звідки привіз собі дружину Сару, яка затьмарила вродою всіх ізмірських красунь. Власне, про це торочили у своїх розмовах мусульманські, християнські та юдейські доми. Подейкують, що ходить той месія вулицями з кількома своїми послідовниками і співає псалми. Виглядає на божевільного, але він не божевільний. Хтось інший із пападуполосової команди, хто слухав цю розповідь, додав, що ізмірські рабини не приймають того Саббатая, але кілька десятків юдеїв тут, в Ізмірі, таки повірили в його слова і готові йти за ним навіть на край світу.

Коли галеру завантажили і штурман подав веслувальникам першу команду, до порту зійшлося кілька десятків

ізмірських євреїв з дітьми. Дехто з них плакав, а дехто вигукував прокльони вслід галері-баштарді, що вже відпливала. «Що вони там кричать?» – питав себе реїс Пападуполос. До його вух, зарослих чорним волоссям, набивалося морське повітря, приглушуючи слабкі голоси євреїв на березі. За якийсь час затріпотіли напнуті вітрила. Люди в порту злилися з портовими забудовами. А ті євреї, які збилися до купи на кормі і яких, Пападуполос погодився перевезти до Стамбула, вдивлялися поперед себе за горизонт. Їх наче й не обходило, що там відбувається на березі. І лише чорноволоса Сара, яка була серед тих пасажирів, оглядаючись на берег, посміхалася.

До десятка довгих весел по обидва боки бортів галери було приставлено понад сто веслярів, яких набирали в Ізмірі чи приміських селах, а решту – привозили з невольничих ринків. Штурман, його помічник, наглядач за невольниками, ковалі, конопатники, такелажники, теслі – складали строкату команду, з якою міг упоратися лише реїс Пападуполос, ізмірський грек, предки якого служили ще в Хайреддіна Барбароси. Цього разу на галері також було тих дванадцяттеро пасажирів, які вчора попросилися до Стамбула.

Переважно перевозили Пападуполосовою галерою пшелицю, яку зберігали у складах ізмірського порту. Була та галера о двох щоглах, на яких пошарпані й витерті сильними подувами середземноморських вітрів атласні вітрила висіли наче штани-шаровари на кривих ногах капітана.

Часто в морських переходах галеру наздоганяв сироко. Ось чому Пападуполос найбільше боявся вітру-сироко, який роздирав тканину вітрил і трощив щогли. Плоскодонну галеру, залиту штормовими хвилями, могло викинути на берег. Навіть тоді, коли канатники вчасно опускали вітрила,

а наглядачі за гребцями-невільниками, слухаючись наказу капітана, маневрували. Все одно виживали не всі. І Пападуполос із тими, хто вижив, скидав з кам'янистих берегів острова тіла нещасних потопельників. Знаходили їх по цілому берегові. Птахи кружляли над ними, щоби пити в мертвих очі, і поночі поблизу було чути запах лисиць. А потім кілька день конопатники замінювали потрошені дошки корабельного дна й бортів, а теслярі ремонтували поламані весла. І коли ґалера й рештки команди були готові продовжити плавбу, Пападуполос, орієнтуючись по зоряному небу наче в ізмірському кварталі, у якому виріс, шукав поміж зірок місце найближчого порту.

Але ще вчора, поки Пападуполос в Ізмірі чекав на свою команду, що розбрелася містом, ті дванадцяттеро юдеїв попросилися в нього до Стамбула. Капітан баштарди, оглянувши їх, сказав, що ґалера відпливатиме завтра і вони можуть дочекатися ранку в прибережному складі пшениці. До того ж, юдей, що назвався Саббатаем Цві, видався старому Пападуполосу підозрілим, бо погодився ночувати на складі й саме він запитав, у якому будинку склад, і пояснив, що не хочуть вони повертатися домів, щоби не спізнитися. Пападуполос провів їх уздовж кам'янистого берега і, відкривши ключем замок складу, впустив усередину. Сухе повітря вдарило Пападуполосу в ніздрі, і він пчихнув, за ним пчихнув Саббатай Цві і всі інші його супутники. Прибережні схили, на яких дозрівав виноград, огортало свіже морське повітря. У поодиноких міських будинках тремтіло брудне світло. Брехали пси. По схилах чути було іржання спутаних коней. А десь, зовсім далеко, у доокружних селах, сонні когути прокльовували своїм горланням опівнічну тишу, у яку прямував загін яничарів. Упереміш із грубими

голосами, які віддалялися від порту, гудів, стихаючи, важкий кінський тупіт.

Будиночок, у якому спали юдеї, стояв оддалік від портів забудов. Усередині, на кучугурах пшениці й примостилися на ніч пасажери Пападуполоса.

Реїс повернувся на галеру, але не міг ніяк заснути. Перебираючи в пам'яті обличчя євреїв, він переповнювався цікавістю й підозрою. Хто вони? Нащо їм Стамбул? Той, хто назвався Саббатаєм Цві, видавався Пападуполосові божевільним і пророком. Саббатай говорив із капітаном наче з порожнім місцем, діркою у прогнилій дверній дошці. Цей юдей дивився, дірявлячи реїса. Погляд Саббатая заворожував і скидався на погляд змії. Слова, якими він говорив, були не від землі, а з книжок. Тільки нервові посмикування шийних хребців і подеколи тонких уст свідчили про те, що, кажучи щось, Саббатай переживає величезне напруження. І сходять те напруження не з його тіла, а звідкись згори, наче злива із захмареного неба.

Пападуполос підкрався до складу з пшеницею – і заглянув у шпару між дверних дощок. Він побачив, що той юдей на ім'я Саббатай Цві, схилившись при оправленій телячою шкірою книжці, читав. Вікна були залиті місячним світлом, наче срібним козячим молоком. Окремо від чоловіків спала жінка. Пападуполос не знав, хто вона. Жінка вві сні розкрилася – і з-під бавовняного накриття біліла її литка. А коли вона перевернулася на лівий бік, то накриття сповзло, оголивши її оксамитову спину й сідниці.

У Пападуполоса застугоніло серце. Він ще раз глипнув на Саббатая Цві, але той, відклавши книжку, уже молився.

І Пападуполос, відійшовши від дверей, думав про розмілу вві сні жінку і її білі литки.

Він зітхнув, наче втомлений звір, і повернувся на галеру. Заснув, накрившись із головою грубим халатом.

Над ізмірською бухтою витікав срібним світлом місяць, схожий на тріснуту шкаралупу курячого яйця.

Команда Пападуполоса прийшла на берег під ранок. І грек прокинувся від рипіння дошки, яка прогиналася під дебелими тілами його матросів, коли ті заходили на галеру. Невільників привели насамкінець, коли всі інші на галері зайняли свої місця.

Бухта іскрилася від ранішнього сонця.

Починався приплив – і зелені хвилі накочувалися на береги.

Чайки літали над берегом, перші рибалки лаштували свої човни з сітями, щоб устигнути до заходу сонця повернутися з уловом.

Пападуполос звично нагримав на матросів і став чекаати, коли з будиночка покажуться юдеї.

«Рибалки вийдуть у море першими», – сказав він своєму помічнику чи то з докором, чи просто, щоби щось сказати.

Коли на узбережжі й у порту нарешті почало пробуджуватися життя, двері будиночка відчинилися. Пападуполос це запримітив, але зі складу ніхто не виходив. Першим показався Саббатай Цві, тримаючи під пахвою книжку, а за ним вийшло десять юдеїв і та сама жінка-юдейка, яку цієї ночі Пападуполос поїдав очима. Усі дванадцяттеро поспішили піднятися на корабель. Ще вчора, домовляючись із Пападуполосом, Саббатай Цві, про якого гудів цілий Ізмір, спробував пояснити грекові, що відпливати потрібно негайно, бо його з супутниками переслідують ізмірські рабини. Але чого власника корабля і його ненадійну команду це мало

обходити? Ось чому відпливали зранку, дочекавшись припливу. «Одна морока – йтимуть проти вітру», – роздумував Пападуполос.

Отже, з Ізміру поспішно забирався Саббатай Цві. Той, за ким приліпилося «Машіах», перед яким у юдейських кварталах Ізміру одні падали на коліна, танцювали й веселилися, а інші – плювали в бік, звідки вітер чи людський поголос доносили його ім'я. Але що з того? Корабель Пападуполоса, завантажений ізмірським товаром, все одно плив би до Стамбула. З цими дванадцятьма чи без них.

Передучора Саббатай Цві прийшов до синагоги з дитячою колискою, у якій лежала риба, загорнута в сувій Тори. Він ніс колицю, наче діжку вина, привертаючи увагу перехожих і продавців, чиї крамнички траплялися на його шляху. За ним ішла Сара. Вона ступала слід у слід, тримаючись поглядом за тінь, що падала від Саббатая. За ними прямували ще кілька його послідовників. Біля синагоги процесія зупинилася, і Саббатай звернувся до своїх супутників, але звичайно, його чули перехожі, крамарі й рабин усередині синагоги, двері до якої були відхилені.

«Я Саббатай Цві, Машіах народу ізраїлевого, кажу вам усім, що надходить час юдейського визволення», – і ввійшов до синагоги.

Рабин зустрів Саббатая майже на порозі, бо крики на вулиці привернули його увагу.

«Це ти посмів вимовити ім'я Всевишнього, яке дозволено вимовляти первосвященнику один раз на рік, у день Йом Кіпуру, у Єрусалимському Храмі?» – запитав його старий рабин.

«Я, – відповів Саббатай Цві, – я собі це дозволив, бо я – Машіах».

Рабин опустив очі.

«А що ти приніс до синагоги?» – спитав, показуючи рукою на колицю, яку Саббатай не відпускав, притиснувши до грудей.

«Рибу, загорнуту листком Тори».

«У листок Тори?» – тремтячими губами перепитав старий рабин.

Сара, що стояла поруч із Саббатаєм Цві, побачила, як у рабина, що служив у синагозі більше сорока років, підкошилися ноги.

Минув час, коли всі рабини Ізміра прокляли Саббатая Цві, і той зник із міста, з'явившись у Салоніках, а звідти переїхав до Стамбула.

Мине ще кілька років, поки Саббатай Цві з'явиться з колицюю в руках на сходах синагоги в оточенні своїх учнів і прихильників.

І коли корабель, вийшовши з ізмірської бухти, узяв курс на Стамбул, то дехто з юдеїв, відчувши перші подуви морського вітру, дістали свої талеси й накрилися ними. Затріпотіли над головами мандрівників атласні вітрила. Стерновий, тримаючи обома руками хитке стерно, гукнув щось команді, а ті розбіглися палубою корабля натягати вітрила. Тоді одинадцятьоро чоловіків і жінка на ім'я Сара зійшли у трюм, щоб захиститися від вітру.

Корабель проводжали, як потім розкажуть на допиті Пападуполос у Стамбулі султанській охороні, кількасот ізмірських юдеїв.

Вони не плакали й мовчали, відчуваючи різь в очах від солоного морського повітря. І кожен бажав затримати мандрівців. Але коли корабель розплився на горизонті, вони,

позітхавши, взяли своїх дітей і пішли домів із тягарем на серці.

На галері ж, що впевнено пливла до Стамбула, був Саббатай Цві, уродженець Ізміра, Месія народу Ізраїлю зі сподвижниками й Сарою, яка була його дружиною. Це він, Саббатай Цві, заплатив власникові корабля за подорож і наказав плисти до Стамбула. Саббатай Цві підставляв своє лице потокам морського вітру й чув, як тріскотить тканина. Він обернувся, щоби подивитися на Ізмір. Місто, у якому він, Саббатай Цві, народився сорок років тому, зменшувалося з кожною милею шляху галери, що відпливала, як йому здавалося, назавжди. У свої сорок він багато подорожував, вивчав Тору й Кабалу, втікав із міст, сварився з рабинами й ніде надовго не затримувався.

На горі Пагос, яка нависала над містом, виднілася фортеця Кадіфекале. З того місця найкраще проглядалася затока. У дитинстві Саббатай Цві видряпувався крізь чагарники й маслинові гаї на фортечну гору й роздивлявся кожную деталь, що відкривалася перед очима. Найбільше вабила його зелена затока, особливо поночі, коли на галерах і човнах засвічувались олійні ліхтарі. Тоді, коли море заспокоювалося, Саббатай повертався додому, боячись псів і яничарів. Сходив із гори, відчуваючи подих Творця. Удома, як завжди, Саббатай заставав переполюх: мама кричала, що хлопця посікли яничари або ж його викрали, аби продати у Стамбулі. І коли Саббатай підходив до батька, той клав йому на голову руку й, нахилившись, щось шепотів Саббатаєві на вухо. І хлопець ішов спати.

Наче прощаючись з Ізміром, Саббатай ще бачив, як під горою, із суцільної стіни кам'яних будинків, виростили шпильні мінаретів. І як вулички зросталися зі стінами будинків.

А мутна пелена туману прикривала і гору, яка присіла над містом, і саме місто.

Кораблем хитнуло, і Саббатая Цві ледь не збив із ніг дебелий канатник, який біг щодуху до центральної щогли. І Машіах поспішно спустився в трюм, у якому була Сара з десятьма свідками його месіанства. Сара лежала, накрившись вовняними одежами, бо її починало вивертати від морської хвороби. Саббатай вирішив її не турбувати. Натомість, сівши в коло своїх спільників, почав із ними розмову.

Усі вони були з Ізміра. І тільки Сара, яку Саббатай привіз у рідне місто здалеку, була родом із Поділля, але виростала в Каїрі. Там молодий Саббатай одружився з нею, бо, прочувши про Машіаха, Сара, яка страждала невротами і якій часто ввижались пророки та її покійний батько, розрубаний навпіл козаками Хмельницького, оголосила себе нареченою Машіаха. Поголос про красуню, котра увірувала в те, що вона наречена Машіаха, дійшов до Каїра швидше, ніж караван верблюдів переходить палестинську землю й доходить до Єгипту. Саббатай Цві вислав послів, і Сару привезли до Каїра. У домі Рафаеля Йосипа й відбулося весілля, яке Саббатай Цві прийняв як волю Всевишнього.

Першим промовив до Саббатая Цві убогий Авраам Рубіо, якого вчора Машіах проголосив королем і володарем однієї двадцять шостої частини світу. Світ було поділено Саббатаєм Цві на двадцять шість частин, бо ще вчора оточувало його двадцять шість найближчих послідовників. Однією тепер володів убогий Авраам. Щоби віддячити Саббатаєві за таку високу честь, за яку б ізмірські багаті платили йому, убогому Авраамові, великі гроші, він виконував будь-яке бажання Машіаха і готовий був іти за ним світ за очі. Отож,

першим почав убогий Авраам, король і володар частини світу, назву якої Саббатай забув сказати Авраамові.

«Коли Машіах увійде до султанського палацу і скине з голови султана його парчевий тюрбан, коли оголосить народ Ізраїлю вільним і поведе всіх євреїв до Єрусалима, у нас буде стільки килимів, що стане встелити ними шлях до Єрусалима», — говорив пошепки Авраам.

Усі інші з покритими талесами на головах підсунулися ближче.

Наглядач, який чогось збіг у пасажирській трюм, спочатку подумав, що хтось зіпнув шатро, бо юдеї, яких перевозив корабель, сиділи одне побіля одного в колі так близько, що майже торкалися чолами. Говорили вони мовою Тори, щоб ніхто не зміг зрозуміти їх чи запідозрити у змові.

Збоку стогнала Сара. Її нудило — і вона схлипувала, наче породілля. Зблювувала, обтираючи смердючу слину рукавом.

«А якщо султан не захоче віддати свою владу і скинути тюрбан?» — висловив свій сумнів золотар, який ще вчора сидів у крамничці на тихій ізмірській вуличці.

Саббатай Цві навіть підхопився, але вдарившись об низьку дерев'яну стелю трюму, знову сів на своє місце. Зчинився крик. І галеру ще раз хитнуло, видно, цього разу велика хвиля вдарилась об правий борт, і коло чоловіків розсипалося, наче пшениця з лантуха.

Під ранок море заспокоїлося.

І Саббатай Цві заснув, прилігши на дерев'яне ліжко, застелене веретою.

Спала вимучена подорожжю Сара. І супутники Машіаха хропіли один одному в обличчя й бороди під скрипіння корабельних щогл.

Усі талмудисти передрікали появу Машіаха після страшних переживань, котрі спіткають народ ізраїлевий по цілому світові. І коли вперше Саббатай Цві появився у Стамбулі – підійшов до нього один чоловік на ім'я Авраам Якхіні. Той Якхіні приніс древній рукопис, у якому було сказано, що народиться Саббатай Цві, який стане правдивим Месією, і хоча його з учнями переслідуватимуть і звинувачуватимуть, він, Месія, творитиме чуда й пожертвує собою для прославлення Господа. Рукопис був підробкою, але про це не знав ніхто, окрім Натана з Гази, який сам написав його і знайшов у Стамбулі Авраама Якхіні, щоби той передав рукопис Саббатаєві. Саббатай Цві, який увірував у власну вибраність, прочитавши все з того рукопису, скріпив своє переконання, що саме він покликаний бути Машіахом. На ринках Стамбула і у крамницях, які торгували папером, з'являлися різні старі зшитки, переписані мусульманськими, християнськими чи юдейськими письменниками, і тому не міг Саббатай чогось запідозрити. Авраам Якхіні, до рук якого втрапив згорток із обірваними кінцями й протертими дірами, у якому писалося про Саббатая Цві, юдейського Машіах, так само вірив кожному слову, яке читали його очі в рукописі. Перед 1666 роком християнський світ від Лондона до Амстердама, Мадрида й Києва, Відня і Язлівець очікував на друге пришествя Ісуса Христа. То тут, то там з'являлися пророчі тлумачення богословів або знаки, у яких угадувалися форми тварин на небесних склепіннях, що пробуджували тривоги світу. На ринках столиць імперій продавали рукописи з пророцтвами, видаючи їх за старовинні тексти, божачись, що письмо древне й віднайдене саме тепер у бібліотеках при монастирях або ж у печерах палестинської землі. Саме тому Натанові з Гази легко було

підробити гебрейське письмо під старовинний запис і передати через надійного чоловіка, що служив у Єрусалимі при османському паші, до Стамбула. Натан знав, де саме перебуває Саббатай Цві.

І трапилося це задовго до описуваної нами морської мандрівки Саббатая з Сарою й десятьма послідовниками до Стамбула.

Прочитавши переданий Авраамом Якхіні сувій, Саббатай Цві пристав до султанського каравану, щоби побувати в Єрусалимі й переконатися у правдивості того тексту.

По тридцятьох днях подорожі з караваном перед Саббатаєм Цві показалися пагорби Єрусалима. Він зіскочив із мула, якого купив у Стамбулі, і далі пішов на піхоту. Ні крики погоничів навздогін, ні передвечірня прохолода з пільмою, що насувалися на місто, ніщо не могло зупинити Саббатая. Довелося османському погоничеві спрягти Саббатаєвого мула з кобилою, а караванові заночувати перед Єрусалимом. Піддані султана розіклали багаття, бо ж боялися не тільки диких звірів, але й нападу берберів. Але ніч минула спокійно. І зранку вони знову спорядили караван й пішли вслід Саббатаєві, але його ніде не знайшли. Здавалося їм, що Саббатай загубився в Єрусалимі, бо ж про нього більше османські погоничі не чули. У Єрусалимі продали вони його мула і гроші поділили між собою.

Але Саббатай не зник. Він оселився в домі одного юдея на ім'я Мордехай за скромну плату — за нічліг і харч. Сам Мордехай і його родина виконували всі заповіді, постилися й молилися, тож він не міг не помітити, що прибулець, обличчя якого випромінювало щось невимовно красиве, прокидався зранку й обходив усі синагоги. Мордехай постійно ночами тихо наспівував псалми, похитуючись перед

розкритими книжками. Нерідко Мордехай бачив крізь відхилену вранішнім вітерцем завісу, що відділяла кімнатку гостя, як той спав, поклавши голову на книжки. І тому Мордехай, побачивши дивну поведінку постояльця, розповів про це сусідам. А ті рознесли по цілому Єрусалимові. І коли люди питалися, а хто це в нього поселився, той не мав відповіді, бо не знав імені свого гостя.

Прочув про праведника й аскета Натан із Гази, бо слава за Саббатаєм Цві йшла луною вслід, а подекуди й випереджала його. Особливо те, що він дозволив собі вимовити тетраграму імені Господнього. Дивувалися і єрусалимські рабини, і прості люди. Річ нечувана: як могли порушити уста його і як міг озвучити голос його те, що дозволено вимовити раз на рік первосвященнику в Храмі?

Не встиг Саббатай Цві залишити Каїр із османським караваном і поселитися в домі Мордехая, як невдовзі в Єрусалимі дізналися, хто це прибув.

І коли дізнався про це Натан із Гази, то поспішив до Єрусалима і знайшов Мордехаїв дім. І все випитав у господаря ще до приходу Саббатая Цві, бо той пішов на ранішню молитву до однієї із синагог. А було це сімнадцятого Таммузу, четвертого місяця, під час посту, на який припадає нищення римлянами стін Єрусалимського Храму.

І коли вони зустрілися і стали у дверях, то обнялися, наче давні приятелі.

І сказав тоді Натан із Гази Саббатаєві Цві:

«Кожен юдей знає, що Машіах прийде з роду Давидового».

На що Саббатай Цві відповів:

«І кожен юдей знає, що предтечею Машіаха буде пророк Ілля».

А потім вони сиділи в Саббатаєвій кімнатці й дивилися один на одного, як Месія на пророка. І, не зронивши ні слова, просиділи так до ранку. І коли вигоріла в лампі олія, а підгоріла пітьма залишила по кам'янистих пагорбах подерті шматки своєї тіні, вийшли вони в Мордехаїв двір, у якому Натан проголосив Єрусалиму про з'яву Машіах, а Машіах про те, що в Натановому тілі поселилася душа пророка Ілїї.

І що все збулося так, як записано було їхніми попередниками.

Про це чув лише Мордехай, який підв'язував у своєму дворику важке виноградне галуззя.

Упавши на коліна, цілував Мордехай пилюгу, на якій лежали дві криві тіні — Машіаха і пророка Ілїї.

За кілька годин про все дізналися юдейський Єрусалим і османський паша.

Держатель казни і державних податків Рафаель Йосип Челебі прибув до Каїра як османський урядник двадцять років тому зовсім молодим. Не було в нього особливих статків і особливого переконання на який-небудь життєвий успіх. Тепер же він тримав у своїх руках усі фінанси єгипетського еялету, ось чому Рафаель Йосип разом з пашею й командиром каїрського гарнізону відчували солодкий смак влади, яку Рафаель порівнював із соком перестиглого персика. Щоправда за ці двадцять років змінилося кілька пашів і кілька командирів гарнізону. Одних відкликали до Стамбула, інші помирили тут, у Каїрі, — і ніхто не затримався довше, ніж Рафаель Йосип Челебі, що прийшов на світ у Фессалії. Жив держатель казни єгипетського еялету в палаці та в розкошах, дбаючи не лише про збільшення добра для Стамбула, але не забуваючи й про підтримку юдеїв, із яких походив.

І саме тому ретельно вивчав Кабалу. Коли Саббатай Цві приїде до палацу Рафаеля Йосипа, то скаже османському урядникові, що у Стамбулі на ринку підійшов до нього вбогий юдей, книжник і проповідник, збирач старовинних рукописів Авраам Якхіні. І показав, скаже Саббатай Цві, сувій, у якому було записане пророцтво, що дев'ятого ава народиться хлопчик на ім'я Саббатай Цві, який стане Машіахом для народу юдейського. Не було точно сказано, де він народиться, але рік народження й батько його записані були достеменно.

«То ти хочеш сказати, що ти, Саббатай Цві – Машіах?» – запитав Рафаель Йосип Челебі й зітхнув так, що аж луна покотилася всіма коридорами й кімнатами його палацу.

Саббатай Цві не відповів на запитання османського держателя казни, і той сказав:

«Якщо ти Машіах, то я готовий покинути свій пост і роздати своє добро».

Було видно, що віра, яка сповнила розум і волю Рафаеля Йосипа Челебі, засвітилася в його очах. Подейкували в Каїрі, що в його палаці одночасно сиділо за столом п'ятдесят рабинів, а себе він оточив кабалістами і пророками. І що сам щороку їздив до Єрусалима молитися на могилах юдейських пророків.

Так було чи ні, але Саббатай дістав сувій. Подав його Рафаелю Йосипові. Розгорнувши, почув, як із пропахлого потом сувою посипався на мармурову підлогу пісок. Він пробіг очима текст і віддав сувій назад Саббатаєві.

Що ж написано було в тому сувої, із яким Саббатай Цві не розлучався одколи відкупив його в Авраама Якхіні?

«І народиться син у Мордехая Цві у 5386 році, і назвуть його Саббатаєм Цві, і переможе він великого крокодила, і позбавить сили люту змію. Він є справжнім месією. Його царство

буде вічним, і поза ним нема ізбавителя в Ізраїля. Про нього пророкував Хавакук: “Праведник вірою своєю жити буде”. Сучасники його переслідуватимуть і зневажатимуть... хоча вони рабини й вожді поколінь. А він творитиме чуда й по-жертвує собою во ім'я прославлення Господа».

Головний рабин Стамбула Йомтов бен Ханая Бенякяр домігся того, щоби Саббатая Цві було арештовано, але поки везли наказ султана, Машіах встиг залишити Ізмір. І, як нам відомо, плив до Стамбула на Пападуполосовій галері-баштарді.

У листопаді Саббатай Цві прибув до Стамбула.

До міста можна було в'їхати тридцяти трьома брамами: одинадцять їх було з суші, тринадцять – із Золотого Рогу й дев'ять – з боку Мармурового моря. Деякі з брам давно були замуровані, бо ними ніхто не користувався. То ж якою точно Саббатай Цві, юдейський Машіах, увійшов до міста – невідомо.

За наказом капудана Пападуполоса згорнули паруси.

Галеру ранішнім припливом несло до бухти Золотого Рогу.

Стерновий тримав курс до порту. І лише весла розсовували цупку воду, поскрипуючи, наче перо на папері.

Ранішній туман лежав на всіх пагорбах Стамбула. Кризь зеленавий відлив осіннього повітря пробивалися білі щогли мінаретів.

Пападуполос, стежачи за тим, як стерновий заводить галеру в стамбульський порт, кинув поглядом на веслярів, число яких поріділо. Декого довелося викинути в море, бо, виснажившись, померли. Сироко, якого Пападуполос найбільше

боявся, цього разу оминув їх. Пасажири, що з великими труднощами пережили морський перехід, знову стали на кормі галери. Усі дванадцяттеро. Чорноволова Сара, за якою Пападуполос підглядав, сходячи у трюм, під час плавби стояла поруч із Саббатаем Цві. Вона, обійнявши Саббатаю, шептала йому щось на вухо, потім нервово сміялася й поправляла збите вітром своє пишне волосся.

За кілька миль до порту Пападуполос запримітив султанську охорону. Провів тривожним поглядом по яничарах, але заспокоїв себе, що, можливо, зустрічають якогось пашу.

У переддень прибуття Саббатаю Цві до Стамбула місцеві рабини отримали лист із Ізміра від рабина Хаїма Бенвеністе, у якому той описав, що Саббатаю Цві вплив з Ізміра до Стамбула з наміром скинути султана й оголосити себе Машіахом у столиці Порти. «До того ж, — писав рабе Хаїм, — Саббатаю зі своїми прихильниками вчинив убивство ізмірського юдея Хаїма Фехина в синагозі лише за те, що той не визнав Саббатаю Машіахом. Увірвалися вони до синагоги в суботу, і Саббатаю Цві сокирою розколов голову нещасному купцеві. Якщо ви не хочете накликати на себе гнів султана, то негайно сповістіть кого треба про злочинця». Лист було прочитано, і наступного дня стамбульські рабини прийшли до палацу великого візира Кьопрюлю. Вислухавши рабинів, візир розпорядився арештувати Саббатаю Цві, щойно нога злочинця торкнеться стамбульського берега.

Пападуполос помилився — султанська кавалерія чекала саме на прибуття його галери.

Переминаючись на конях, загін нетерпляче очікував, коли нарешті канатники прив'яжуть галеру до пірса й коли з неї зйдуть юдеї. Гребці піднесли весла, і Пападуполос

скомандував, що можна сходити. Саббатай Цві, нічого не підозрюючи, зійшов із пірса на берег. І трапилося непередбачуване: п'ятдесят такелажників, які стояли біля складу й готові були розвантажувати пшеницю з прибулої галері, кинулися назустріч юдеям і змішалися з ними. Тоді ага султанської кавалерії скомандував витягнути шаблі, і загін метнувся в людську юрбу.

Перестрашений Саббатай Цві, Сара й учні застигли на місці.

За мить десят'ю такележникам відсікли голови, а декого затоптали кіньми.

Пападуполос, побачивши це, перелякався, розуміючи, що з юдеями не все чисто. Він заховався у трюмі, звідки його витягли двоє яничарів. Юдеїв, оточених загоном кавалеристів, повели на допит.

Стамбул пробуджувався: відчинялися крамниці, пахло кавою, цокотіли копита султанської кавалерії, яка арештувала державних злочинців і вела їх до тюрми боржників.

Коли Саббатай Цві арештували, його допитували, не торкаючись тіла – таким був наказ великого візира Фазила Агмеда Кьопрюлю.

«Хто ти?» – запитав ага султанської кавалерії.

«Я вчений із Єрусалима, уповноважений збирати жертви для нужденних», – відповів Саббатай Цві. Він ще ніяк не міг зрозуміти свого арешту й переконував Сару і сподвижників, що все владнається. Після короткого допиту його закували в кайдани й відвезли до фортеці Абідос над Дарданельською протокою. Сам великий візир розпорядився спровадити арештованого до фортеці – він щось

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати далі,
придбайте, будь ласка,
повну версію книги.